

**JOAN SERRA I VILARÓ I L'EXPLORACIÓ
DE LA MURALLA ROMANA L'ANY 1949.
UNS QUANTS DOCUMENTS INÈDITS**

J. MASSÓ CARBALLIDO

Quaderns d'Història Tarraconense XIII (1994)

INTRODUCCIÓ I ANTECEDENTS

El 1949 va ser un any important per a la història de la investigació arqueològica de Tarragona. Joan Serra i Vilaró (Cardona, 1879-Tarragona, 1969) va publicar aquell any un article, ja clàssic, sobre «La muralla de Tarragona», a la revista *Archivo Español de Arqueología*¹.

L'interès de Serra sobre el tema havia començat (o augmentat) l'any 1932, arran de l'esllavissament d'una part del parament exterior de la muralla al costat de l'aleshores anomenada Torre de Sant Magí, ara més coneguda com a Torre de Minerva perquè la caiguda del mur va deixar a la vista un fragment de relleu que representava aquesta divinitat etrusco-romana.

Serra, després d'un seguit d'exploracions realitzades entre 1932 i 1935, va haver de deixar en suspens les seves recerques l'any 1936 a causa de l'esclat de la guerra civil, durant la qual es va refugiar a Itàlia, d'on ja no tornà fins el 1939. Després de la guerra i d'algunes dificultats derivades de la contesa², Serra va reprendre les seves investigacions, un avenç de les quals va poder veure imprès en el seu llibre *Scavi e ritrovamenti in Spagna*, editat l'any 1946 a Itàlia³. Aquesta primera aproximació al tema no va tenir massa ressò en el mitjà científic de l'època, tant per les dificultats d'accés que comportava (i encara comporta) una publicació a l'estranger com perquè la seva vigència

1. J. SERRA VILARÓ: «La muralla de Tarragona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), t. 22, núm. 76 (juliol-setembre de 1949), p. 221-236 + 6 làms.

2. Una de les dificultats més importants va ser la pèrdua durant la guerra —entre altres coses— dels materials arqueològics recuperats en una «calicata» realitzada per Serra a l'interior del rebliment de la muralla, al costat de la Torre de Minerva. Vegeu J. SERRA: *op. cit.*, p. 229-231, i J. SÁNCHEZ REAL: *La muralla de Tarragona*, Tarragona 1986, p. 78.

3. J. SERRA: *Scavi e ritrovamenti in Spagna*, Reale Istituto di Studi Romani, «Orme di Roma nel Mondo», quadern VII, Spoleto 1946 (sobre la muralla: p. 3-12 + làms. I-IV). El text corresponia al d'una conferència donada per l'autor a Itàlia durant el seu exili.

va ser escassa en quedar esmorteïda per l'aparició de l'article monogràfic a la revista espanyola citada més amunt⁴. D'altra banda, al començament d'aquell mateix 1946, Serra va poder extreure alguns fragments de ceràmica d'unes toves del rebliment de la muralla, seccionades i deixades a la vista mentre s'hi feien uns treballs d'adobament —era durant la guerra—, en el sector situat rera el ja desaparegut escorxador municipal⁵.

A la darrerria de l'any 1948 van iniciar-se les obres de construcció de l'edifici del Museu Arqueològic de la plaça del Rei, en el curs de les quals van començar a aparèixer les romanalles, més o menys malmeses, d'un sector de la muralla romana⁶. Advertit de l'existència de les restes arqueològiques⁷ i conscient de la seva probable importància, Serra n'informà personalment a la resta de membres de la Comissió provincial de Monuments, en la sessió celebrada el 14 de gener del 1949:

«El Iltre Sr. Don Juan Serra y Vilaró, dá cuenta de que, abriendo los cimientos del nuevo museo, se ha puesto de manifiesto una sección de la muralla de Tarragona, con lo cual, por la estructura totalmente uniforme del relleno desde la roca hasta la tercera hilada de sillares, y por la cerámica típica del siglo III a. de Jesucristo encontrada en ambos aparejos —megalítico y de sillares— se demuestra que fueron unos mismos ciclopes los que labraron ambas construcciones, tanto la de grandes bloques como la romana»⁸.

Una setmana després, Serra Vilaró feia públiques aquestes conclusions a través d'una entrevista publicada al *Diario Español*. El breu in-

4. Nogensmenys, va aparèixer una ressenya (breu) de l'opuscle de Serra al *Diario Español* de Tarragona, a l'edició del dia 6 de febrer de 1948. Vegeu també la recensió de J. Sánchez Real de l'article posterior de J. Serra, apareguda al *Boletín Arqueológico* (Tarragona), èp. IV, fasc. 30 (abril-juny de 1950), p. 87. I àdhuc l'article del mateix J. SÁNCHEZ REAL: «Comentarios sobre el libro "Tarraco"», *Diario Español*, 19 de febrer de 1949.

5. J. SERRA: «La muralla de Tarragona», *op. cit.*, p. 231. Tres anys després, gairebé paral·lelament amb l'exploració del sector del Museu, Serra recollí altre cop en el rebliment de rera l'Escorxador més fragments de ceràmica, entre els quals un fragment d'un vas de campaniana (ibídem, p. 231-232).

6. Vegeu el *Diario Español* del 4 de desembre de 1948 i J.M. de NAVASCUÉS: «El Museo Arqueológico de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 65-68 (1959), esp. p. 101-102.

7. Una intervenció determinant en els primers moments va ser la de l'aleshores metge de la Presó de Pilats (instal·lada a l'antic Castell del Rei, altrament dit Pretori), Miquel Aleu i Padreny, segons exposa ell mateix en el seu treball inèdit *El Castell de Pilats* (ms. s.p.), una còpia del qual ens va cedir gentilment ja fa uns quants anys.

8. Arxiu Històric de Tarragona. Llibre d'actes de la Comissió de Monuments corresponent als anys 1935-1963, fol. 48.

terviu acabava amb una declaració que pot sorprendre a qui no conegui prou bé la gènesi i l'evolució de les hipòtesis de Serra sobre la muralla:

«—¿ Así usted cree que de Tarragona ni hablar antes de los romanos?»

—Todo lo contrario. Con el derrumbamiento del muro junto a la Torre de San Magín, quedó revelado que este muro uníase a otra construcción militar preexistente. Esta torre y una pequeña parte de la muralla en dirección al Palacio Arzobispal, responde a un distinto sistema de construcción: los sillares de esta torre se distinguen perfectamente de los romanos por resultar más altos y menos anchos en proporción, recordándonos algunas construcciones púnicas como, por ejemplo, la obra defensiva del puerto de Ippona y la muralla de Cartagena»⁹.

La publicació d'aquesta entrevista provocà una rèplica o puntualització bastant ràpida de l'arqueòleg alemany Adolf Schulten, defensor a ultrança de l'origen etrusc de la ciutat i de les muralles de Tarragona¹⁰, però la polèmica no continuà¹¹.

El «diari d'excavació» de Serra i Vilaró

A l'arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona es conserven cinc petits fulls manuscrits (de 13,8 × 8,9 cm, corresponents a una llibreta de butxaca), fins ara inèdits; són com una mena de diari de l'excavació —o, millor dit, de l'exploració— realitzada durant els treballs de fonamentació de l'edifici de la plaça del Rei i supervisada per mossèn Serra i Vilaró. Es tracta d'un document de la mà del ma-

9. M.: «“Las murallas de Tarragona son enteramente romanas” afirma el Rvdo. Sr. D. Juan Serra Vilaró. Las excavaciones realizadas en la Torre de San Magín y en el solar del Museo, han demostrado la teoría del ilustre arqueólogo», *Diario Español*, 21 de gener de 1949.

10. M.: «“Las murallas de Tarragona no son enteramente romanas”.” “Contrariamente a lo manifestado por el Dr. Serra Vilaró [sic], creemos que son etruscas en su base, construída ésta en el siglo VI a. de C.”. Afirma el Dr. Adolf Schulten», *Diario Español*, 12 de febrer de 1949. Cf. J. SÁNCHEZ REAL: *La muralla de Tarragona*, Tarragona 1986, p. 89.

11. Encara hi intervingué —aparentment com a mediador, però en realitat a favor de Serra i Vilaró— Pere Batlle i Hugueta. Vegeu M.: «El Rdo. Dr. Pedro Batlle, opina sobre la polèmica entre el profesor Schulten y el Rdo. Serra Vilaró acerca de la antigüedad de las murallas de Tarragona», *Diario Español*, 4 de març de 1949.

teix Serra i que abasta quatre dies seguits, del dilluns 7 al dijous 10 de març del 1949 ¹².

El transcrivim tot seguit, íntegrament i textual:

«El día 7-III-1949 — comienzo a vigilar las excavaciones que se practican para la construcción del nuevo Museo de Tarragona.

Me ha encargado esta vigilancia mi amigo el Sr. Navascués, Inspector Gral. de Museos.

Hoy han sido hallados tres fragmentos [sic] de cerámica en el aparejo megalítico: uno fragmento de ánfora y los otros dos ibéricos, probablemente, pero sin características determinadas.

He tenido un susto: en el fondo debajo del megalito del pilar he hallado yo mismo un fragmento vidriado, cuya resolución me la ha dado el día siguiente.

Día 8-III-[1949]

He estado una hora separando la tierra del fondo megalítico: dos o tres tiestos de ánfora. Un obrero me presenta un anzuelo de bronce encontrado debajo de los megalitos; me pongo a escarbar en aquel sitio y advierto que [en] los intersticios [sic] entre megalitos, desde el exterior, se había introducido mortero entre el que recogí el fondo de una ánfora y el pitorro de un cántaro moderno. Entonces reconocí el lugar del día anterior y ví que también había mortero. Seguramente que al construir las casas cuyas paredes descansaban sobre los megalitos fueron tapados los espacios entre megalito y megalito con mortero y tierras de todos los tiempos de la que procederían los tiestos.

Museo 8-III-1949

Por la tarde de este día, frente del quinto megalito, comenzando a contar desde la puerta del Museo, dentro del relleno, tocando a la roca natural, había una piedra a [?] superior a la que un hombre puede llevar, pero que a tumbos la habría hecho correr. Eran dos obreros que, al tumbarla, encontraron de-

12. Els fulls estan dins d'un sobre de paper fi en el qual hi ha, d'altra mà, l'anotació «Diario de "Excavación" de las obras del Museo por Mossen Serra Vilaró» [sic]. Agraïm al senyor Francesc Tarrats Bou, director del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, les facilitats atorgades per a la publicació d'aquest document i de les fotografies que acompanyem.

bajo, entre ella y la roca, tres fragmentos de ánfora, uno de los cuales fué partido en dos al tumbar la piedra. Los supongo del siglo III a.C.

Museo 9-III-1949

Ha llovido. En los trabajos de limpieza en los espacios entre megalito y megalito se ha vuelto a encontrar mortero, con cerámica oscura¹³ vidriada y una bala de fusil redonda.

Museo 10-III-1949

Debajo del quinto megalito, comenzando a contar desde la puerta del Museo, hay otro megalito, sobre el cual descansa el mayor que sale fuera, y debajo de aquel hay una piedra bastante grande y entre ambas estaba un fragmento de dolium (?) [sic] mayor que la mano que no pudo situarse en aquel lugar más que durante la construcción de la Muralla»¹⁴.

Conclusió

Amb la publicació de les notes manuscrites de Joan Serra i Vilaró, redactades fa més de quaranta-cinc anys, volem retre un petit homenatge a aquest benemèrit historiador, prehistoriador i arqueòleg, que traspassà a la seva estimada Tarragona ara fa vint-i-cinc anys. Per a major il·lustració, les acompanyem d'una altres documents: cinc fotografies del fons Serra i Vilaró, també dipositades a l'arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, quatre de les quals —creiem— són totalment inèdites¹⁵, i una altra del fons general del mateix arxiu —també inèdita.

13. Originalment «negra», ratllat.

14. Cf. aquestes notes amb el text publicat al seu article «La muralla romana», *op. cit.*, p. 232-234.

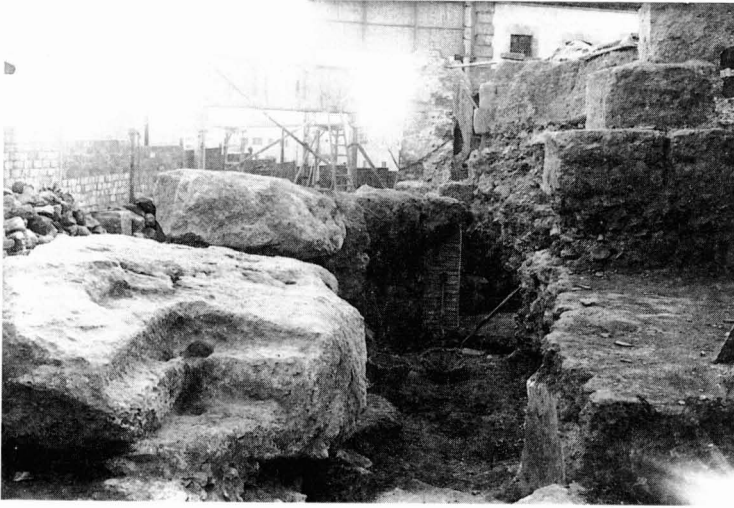
15. Es tracta de cinc plaques de vidre, de 14,9 x 9,9 cm, que formen part de la donació que Serra i Vilaró va fer al Museu poc abans de morir. Només la núm. 1139 ha estat publicada —molt lleugerament escapçada— per J. SÁNCHEZ REAL: *La muralla de Tarragona*, Tarragona 1986, p. 80 (a partir d'una còpia o d'un duplicat procedent de l'arxiu del fotògraf Vallvé). De fet, complementen les que ja van aparèixer a l'article de Serra i Vilaró, *op. cit.*, figs. 18-20.

Placa de vidre núm. 1135 (MNAT).

Placa de vidre núm. 1136 (MNAT).

Placa de vidre núm. 1137 (MNAT).

Placa de vidre núm. 1138 (MNAT).

Placa de vidre núm. 1139 (MNAT).

Visita de J. Serra i Vilaró (el segon per la dreta), P. Batlle Huguet (el primer per l'esquerra) i dues persones més al solar del nou Museu Arqueològic (clicé MNAT 523/34).